

Låsastan å Bygget

En by från 1800-talet
på gammal kunglig mark

Börje Magnusson i samarbete med Lars Moreau

För tio år sedan kom jag för första gången i kontakt med Udenäsbygdens redaktör Ingemar Wikenros i samband med en artikel om Eric von Rosens första tivedsexpedition år 1942, vid vilken vårt sommartorp i Låsastan vid Björklången var utgångspunkt och slutstation. Jag minns att jag då frågade Ingemar vad han visste om Låsastans historia och fick till svar att det är en vit fläck på kartan.

Och så – förra våren kom vännen Lasse Moreau, vår nyblivne granne i Låsastan, och berättade att han av en tillfällighet hade råkat på ett dokument som visade att vår lilla gård en gång har hetat Anderstorp. Uppriktigt sagt trodde jag inte på honom. Familjen har ägt den sedan år 1940 och jag har mer eller mindre tillbringat hela min barndom där, men jag har aldrig hört vare sig mina föräldrar eller någon annan kalla den för Anderstorp. Däremot för Knubba och emellanåt för Myracka.

En del äldre handlingar som jag tog del av samt ett utdrag ur fastighetsboken visade dock att Lars hade rätt. Vid avstyckning av ägan när det begav sig en gång på 1800-talet och vid senare arvsskiftet står i denna "benämnd Anderstorp". Samt givetvis vem som har köpt eller ärvt marken men helt naturligt ingenting om var vederbörande bodde.

Lars började nu att gå igenom äldre församlingsböcker och andra skrivelser för att hitta människorna bakom namnen och efter hand växte det fram en klar bild över vilka som ägt vad och vilka som hade bott och verkat på platsen och vart de tog vägen. Med så många fakta i handen uppstod idén att skriva en artikel om det lilla torpet från fattigsveriges dagar, dess ägare och deras öden. Denna som fick titeln "Anderstorpen i Låsastan – en krönika från Björklången" publicerades i Udenäsbygdens utgåva år 2012.

På något sätt uppstod nu idén att skriva om de övriga husen i Låsastan för att kartlägga hela den lilla byns framväxt och förvandling till ett område för sommarboende. Många fakta fanns ju redan samlade och Lars fortsatte att leta i gamla handlingar för att hitta och följa de övriga människorna som bebott stugorna här. Även Ingemar Wikenros med flera har bidragit med viktiga person- och sakuppgifter. I slutresultatet som redovisas på följande sidor har de båda Anderstorpen av naturliga skäl fått tyngdpunkten eftersom texten egentligen är ett något ändrad och utökad version av den ursprungliga artikeln.

Så – varsågod Ingemar – härmed överlämnar vi den vita fläcken från vårt första sammanträffande ifyllt så gott det låter sig göras idag.

Börje Magnusson, Spånga 2012

Bildtexter:

Omsagsbilden.

Karta över Bygget upprättad år 1850 i samband med laga skifte av gården.

Nästa sida.

Gården Bygget omkring sekelskiftet 1900. Personerna är Carl Johansson med döttrarna Julia, Mathilda och Regina. Sonen Karl Oskar, som saknas på bilden, var far till Semford Karlsson i Eken som på 1930-talet kom att köpa tillbaka den mark i Låsastan som hans farföräldrar Carl Johansson och Christina 50 år tidigare sålde till nybyggarna i Anderstorp.

Fastigheterna i Låsastan vid slutet av 1800-talet.

Om gården Bygget och Låsastan

Gården Bygget låg i backarna vid vägen till Galtabolet, dagens Höghult, i den obändiga men vackra terrängen i skogarna cirka en halvmil öster om Undenäs kyrkby. Den hade anor från 1600-talet, då den och Börjestorp var arbetshemman under Galtabolet, som ingick i de förlänningar i Vadsbo härad som Erik XIV's dotter Constantia fick av hertig Karl. En gång i tiden sträckte sig gårdens mark i väster någon kilometer utesfjör sjön Björklångens nordöstra strand, gränsade i söder mot Börjestorps och i norr mot Lövåsens ägor. Den övergavs mot slutet av 1940-talet och i dag återstår av fastigheten endast ett övervuxet röse i ett hygge i utkanten av höghultshöjden.

På Byggets utmarker vid sjön, en knapp kilometer från dagens väg mellan Undenäs och Tived låg den lilla byn Låsastan. Den bestod av sju bostäder av skiftande slag på en cirka 500 meter lång sträcka – alla byggda vid och årtiondena efter 1800-talets mitt.

Låsastan var långt ifrån en isolerad by i de vida skogarna. Snarare låg den mycket centralt utmed vägen som alla boende i och kring Bygget, Galtabolet, Börjestorp och andra gårdar måste använda sig av för att komma till Undenäs kyrkby. De måste också ta denna väg för att komma till närmaste handelsbod, som då låg i Havsmon vid den dåvarande vägen mot Tived. Trafiken genom byn måste säkerligen emellanåt ha varit mycket livlig med såväl gående som hästfordon.

Barnen som kom att växa upp här – de var närmare 25 stycken mellan 1860 och sekelskiftet 1900 – hade det också väl förspänt vad skolväg beträffar då deras skola låg i Galtabolet dit det endast var något över en kilometer att gå. År 1868 startades där en s k mindre folkskola, vilken kom att finnas kvar fram till 1905, då den blev småskola och de äldre barnen fick söka sig till den nyöppnade folkskolan i Havsmon. Men då fanns det i Låsastan endast tre barn i skolåldern kvar, de flesta av dem som var födda där hade vuxit upp på 1860- och 70-talen.

En hemvist för "småfolket"

Bakgrunden till framväxten av det lilla samhället var en kraftig befolkningsökning i Sverige vid denna tid tack vare en lång och efterlängtdad fredsperiod efter Karl XIV Johans trontillträde. Enligt Esaias Tegnér bidrog även vaccinet och putäterna till denna. Medaljens baksida var att den också ledde till stor arbetslöshet och fattigdom, vilken dessutom förvärrades av flera år med missväxt. Många emigrerade vid denna tid till Amerika medan andra sökte göra det bästa av sin situation här hemma genom att skaffa sig en bit jord, som de kunde odla och hålla boskap på. Den mark de mindre bemedlade då köpte, eller till att börja med oftast disponerade som förpantad egendom, omfattade så gott som alltid två tunnland. Detta berodde på att mindre avsöndringar inte tilläts av myndigheterna då man länge ansåg att detta var den minsta areal som krävdes för att försörja en familj.

Förutom de som lyckades få ihop medel att köpa sig egen mark för, bodde det i Låsastan också rena backstugusittare. Mellan åren 1837 och 1904 fanns i Undenäs ingen fattigstuga utan de utfattiga och vanföra inackorderades hos enskilda personer, vilket skedde på så sätt att de auktionerades ut till lägstbjudande hos vilka de blev inhysesjon. Först år 1918 kom det i Sverige en förordning som förbjöd fattigvårdsauktioner samtidigt som fattigstugorna började kallas för ålderdomshem.

De stackars bortauktionerade hjonen kunde på så sätt i en del fall få bo i små backstugor, som de själva inte ägde och som dessutom saknade jord att bruka. Ofta hade man dock tillgång till en kålgård i vilken man kunde odla rotfrukter och grönsaker men det var inte ovanligt att de förutom mark även saknade faciliteter som t ex utedass.

I dag är de äldsta husen i Låsastan borta men i tre fall byggdes där på ett tidigt stadium mera beständiga bostäder vilka fortfarande är i bruk som sommarstugor – Anderstorp, Björkelund och Byggemon. Det var så sent som omkring år 1950 som de två sista av de ursprungliga fastigheterna, och då fortfarande bebodda av ättlingar till pionjärerna, övergavs. Vid den tiden fanns det tre bofasta kvar i byn – år 1877 var de inte mindre än 28.

En parentes

För att ge en bild av de förutsättningar som invånarna i Låsastan hade för att skapa sig en tillvaro i vilken de hade eget tak över huvudet och kunde råda sig själva skall här ges ett par exempel på löner och priser under 1800-talets andra hälft.

En ko kostade på 1870-talet mellan 50 och 90 riksdaler riksmünt, en liter fotogen 38 öre och en emigrantresa Göteborg – Chicago 173:50. Förutom kost och logi var årslönen på 1880-talet för en dräng cirka 175 kronor och en piga cirka 85 kronor. För ett 12 – 14 timmars dagsverke kunde man få runt en krona.

(Bildtexter)

Gården Bygget..

Backstuga i Västergötland vid mitten på 1800-talet. De gamla bosättningarna i Låsastan som idag är borta kan mycket väl ha sett ut som denna.